

content analysis starts from the time has changed. Exploring the concept of function and other elements of mathematical analysis in school has become even more important because thanks to them you can build a variety of mathematical models for the study and processes events in different areas of life, economics, engineering, manufacturing and others.

In order to choose today the most successful methods and forms of study concepts in high school, it is necessary to track the evolution of both the science, with terms of methodology of teaching. It is necessary to remember that identify the mathematical analysis in high school is propaedeutics study them in higher education.

The author of this paper examines eight periods of formation and development of study of mathematical analysis in the national school represented by A. Savin and gives them a detailed description.

Transition to multilevel (the level of standard, academic level, profile and level of in-depth study of mathematics) has reduced the number of hours of the level of the standard (4 hours) and the study of integral – 2 hours, which is not much more than at academic level. Therefore, we solve the problem of lack of quality time by introducing innovative, intensive methods and learning of mathematics, the use of innovative learning tools. A highly skilled teacher who has the ability, knowledge, experience and desire to implement innovations in the learning process play an important role in this process. We believe that this issue is sufficiently multifaceted and must be addressed at all levels of the educational process.

At the present stage of the development of new methods, tools learning mathematics that promote a required set of students' competencies, as well as a set of guidelines for school teachers to help them implement these methods and forms in the learning process is a necessary condition.

Key words: *function, derivative, limit, teaching, reforming, the curriculum, textbook, content of training, technique.*

УДК 37.013.32.159.938

М. О. Лазарєв

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

МЕТОДИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕВРИСТИЧНІЙ ОСВІТІ

У статті викладено авторські позиції щодо сутності й особливостей методів творчої діяльності на просторі інноваційної евристичної освіти, яка активно впроваджується у вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці та практиці. В умовах переходу до інноваційного навчання й виховання, де пріоритети віддаються пізнавально-творчій діяльності учнів і вчителя, викладача й студентів автор розглядає методи творчої діяльності як пріоритетну частину дидактичних і виховних способів діяльності у вищій і середній школі. Пропонується нова типологія методів творчої діяльності, особливості освоєння їх майбутніми вчителями.

Ключові слова: *методи творчої діяльності, евристична освіта, пізнавально-творча діяльність, інноваційне навчання, нова типологія, вища і середня школа, майбутній учитель.*

Постановка проблеми. У сучасній вітчизняній і зарубіжній педагогіці методи діяльності вчителя й учнів стали, напевно, однією з провідних і найбільш дискусійних категорій. Сталося це тому, що саме в методі

навчальної чи виховної діяльності практично втілюються та інтегруються майже всі педагогічні категорії: принципи, мета, зміст, завдання й форми педагогічного процесу. У застосуванні методів відверто й без прикрас відбивається освітня, інтелектуальна, духовна, комунікативна культура педагога. Хоча категорія методів досліджується давно й досить активно, в педагогіці відсутні більш-менш узгоджені підходи до їх визначення, системи, класифікацій. Названа проблема помітно загострюється, коли мова заходить про методи сучасної інноваційної освіти, зокрема різних технологій пізнавального-творчого (евристичного) навчання, яке об'єктивно вимагає від педагога, з одного боку, володіння багатим репертуаром інформаційно-репродуктивних і евристичних методів, а з іншого, точного, безпомилкового відбору тільки необхідних і достатніх методів діяльності. Тому нагальною проблемою стає виявлення сутнісних особливостей і способів застосування методів творчої діяльності вчителя й учнів, викладача й студентів. Без розв'язання такої проблеми неможливе успішне становлення інноваційних технологій освіти, в яких має переважати пізнавально-творча діяльність освітніх суб'єктів, а значить, суттєвий пріоритет методів творчої діяльності порівняно з методами інформаційного й репродуктивного характеру.

Аналіз актуальних джерел. На сьогодні в дидактиці знаходимо різні варіації визначень і теоретичних тлумачень як загальних методів, так і методів, які переважно стосуються пізнавально-творчої діяльності суб'єктів освіти.

«Методи навчання є способи роботи вчителя й керованих ним учнів, за допомогою яких досягається засвоєння останніми знань, умінь і навичок, а також формування їх світогляду й розвитку пізнавальних сил» [2, 251]. Методи навчання – це «способи спільної діяльності вчителя й учнів у процесі навчання, за допомогою яких досягається виконання поставлених завдань... Окремі деталі методу, його складові частини називають методичними прийомами» [5, 142]. З позицій творчої педагогіки, метод визначається як «система прийомів і відповідних їм правил виховної (навчальної) діяльності педагога, цілеспрямоване застосування яких дозволяє суттєво підвищити ефективність управління відповідним видом діяльності й спілкування тих, хто навчаються чи виховуються, у процесі розв'язання певного типу виховних (дидактичних) задач» [1, 152].

За останні десятиліття відбулася помітна еволюція поглядів на сутність і зміст педагогічного методу. Якщо на початку розробки сучасної

теорії методів (50-і роки 20 століття) вони здебільшого розглядались як способи впливу вихователя (вчителя) на свідомість, почуття й поведінку учнів, то згодом, з наданням учневі ролі суб'єкту освітнього процесу, у тлумаченні методу стабільно підкреслюються способи спільної діяльності, взаємодії наставника й вихованців. Нарешті, використовуючи управлінський підхід до методів діяльності, деякі дослідники (А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Андрєєв) застосували бінарний аналіз методів, виділивши методи виховання (викладання) та самовиховання (учіння) в їх діалектичній єдності й невід'ємності. З курсів педагогіки та методик викладання окремих предметів нам відомі різні класифікації як методів навчання, так і методів виховання. Так, методи навчання за традиційною класифікацією (за джерелами знань) поділяються на словесні, наочні, практичні. У той же час ці методи, згідно класифікації М. Скаткіна та І. Лернера [2], виокремлюються за рівнем активності пізнавальної діяльності на *пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково-пошукові й дослідницькі*. Пізніше проведені дослідження розширюють класифікації методів за способами пізнавальної діяльності й поділяють їх на *творчо-логічні та творчо-евристичні* (В. Андрєєв), а також такі, що складають завершений комплекс методів евристичної навчальної діяльності – *організаційно-діяльнісні, когнітивні й креативні* (А. Хуторської).

Разом із тим, на нашу думку, запропоновані в сучасній дидактичній науці дефініції та класифікації (на різних підставах) методів саме пізнавально-творчої (евристичної) діяльності не можна вважати завершеними й такими, що відповідають інноваційній теорії навчання як переважно евристичної діяльності тих, хто навчає, і тих, хто навчається.

Тому **метою статті** є спроба представити загальні концептуальні положення про методи інноваційної евристичної освіти з позицій сучасних теорій гуманістичної, творчої освіти, що розглядають навчання й виховання як переважно евристичний і креативний процес.

Виклад основного матеріалу. Маючи на увазі наведені вище дефініції методів навчання (виховання) й підходи до їх класифікацій, ми спробували дати узагальнене визначення методів творчої діяльності вчителя й учнів і представити їх основні групи. Доречно наголосити, що за всієї очевидності активних зусиль у розробці окремих методів творчої діяльності педагогів, учнів, студентів, практично відсутні будь-які задовільні узагальнення й визначення як окремого методу, так і їхніх груп. Тільки-но починається робота з педагогічної класифікації цих методів у

системі загальних методів навчання й виховання. В умовах масового переходу педагогів до інноваційної освіти, де пріоритети віддаються пізнавально-творчій діяльності учнів і вчителя, можна розглядати методи творчої діяльності як провідну частину дидактичних і виховних методів вищої і середньої школи. Водночас не можемо не наголосити на тому, що творчі методи як вияв родового потенціалу людини – її творчості – вимагають більш ретельної уваги науковців і вчителів, бо теоретичне відставання в розробці методів і технологій діяльності творчого характеру гальмує модернізацію освітнього процесу та здійснення його провідної мети – інтенсивного розвитку дітей і юнацтва, самореалізації їхнього творчого потенціалу.

Варто суттєво зважити на те, що сьогодні на провідні позиції потужно виходять різні технології евристичної освіти: навчання як дослідження, інтерактивне навчання, навчання як проектування, навчання як діалогова творча взаємодія його суб'єктів, виховання як колективна творча справа, навчання і виховання як розв'язання дітьми й дорослими евристично-проблемних і професійних задач і ситуацій, які пов'язуються між собою загальною стратегічною метою – досягненням творчої самореалізації особистості у вигляді створених учнями і студентами значимих для них освітніх продуктів – зовнішніх (творів, проектів, розв'язаних проблемно-евристичних задач) і внутрішніх (розвинених мотивів, здібностей, умінь, набутих життєвих смислів, моральних, естетичних цінностей, переконань, вольових якостей тощо) [3; 4] .

Значення понять «евристична (-ий)» і «творча (-ий)» для надання нових якісних характеристик таким категоріям педагогіки, як діяльність, освіта, виховання, навчання, достатньо близькі, але не тотожні. Поняття «евристичний (евристична)» стосовно педагогічного процесу наближено до їх трактування науковцями школи А. Хуторського [7] як більш широке стосовно освіти – за змістом, призначенням і функціями, ніж поняття «творчий, творча» (знову ж таки, якщо йдеться про їх використання в освітньому процесі). Для більш чіткої визначеності специфіки цих понять ми розмежовуємо їх, передусім, за видами та якісним рівнем діяльності. Такий підхід дозволяє розглядати творчість, творчу діяльність педагогів і учнів у більш вузькому значенні як синоніми понять «креативність», «креативна діяльність», тобто така діяльність, яка за метою і результатами зосереджена в основному на створенні справді нових і цінних для особистості й суспільства продуктів. Основні якісні характеристики перебігу й результатів креативної діяльності школярів і студентів – оригінальність

(неповторність серед інших) мети, завдань і (чи) способів їх досягнення та одержаних результатів, достатня складність і неоднозначність для даного віку здобутків, глибина й різнобічність тлумачення автором досягнутих результатів, здатність розкрити їх смисли й суперечності, уміння обстоювати свої ідеї, практичні результати в діалозі з іншими. Підкреслимо, що ми додержуємося позиції, що навчальна творчість у значенні креативна діяльність, повинна відповідати певним розробленим педагогами й учнями (студентами) нормативним критеріям творчості і, як правило (за поодинокими виключеннями), не порівнюватись із творчістю письменника, науковця чи митця.

Евристична діяльність – більш широка за значенням і вбирає в собі різні види творчої (у широкому значенні цього поняття) діяльності тих, хто навчається, такі, як *пошукова діяльність* (знаходження з певною метою нової наукової інформації, нових теоретичних положень і тлумачень, достатньої кількості фактів певної практики, опис за результатами здійснених пошуків тощо); цілеспрямоване самостійне *спостереження* різних соціальних і природних явищ; розгорнуті *аналітико-порівняльна та узагальнююча робота* з використанням означених вище видів навчальної евристичної діяльності; *реконструктивна діяльність* (створення із відомих елементів нового продукту, наприклад створення учнями з уже освоєного лексичного ряду слів нових за змістом описів, переказів, розповідей за власним планом, поставленою метою, завданнями тощо) і безумовно, розкрита вище за сутністю і змістом *креативна діяльність*.

Зважаючи на означені особливості й надбання нової, спрямованої на гуманістичні й творчі цінності, евристичної, особистісно спрямованої освітньої парадигми, ми визначаємо ***метод творчої, або евристичної, діяльності у вихованні й навчанні як завершену систему прийомів і правил спільної роботи педагога й учня (викладача й студента), з метою розвитку певних творчих здібностей, умінь, мотивів і цінностей учнів (студентів), самореалізації їхнього творчого потенціалу у вигляді створених і значимих для них нових освітніх продуктів – зовнішніх і внутрішніх.*** Таким чином, методам евристичної діяльності, на нашу думку, притаманні як загальні риси (це система певних прийомів і правил спільної роботи вчителя й учнів), так і специфічні (мета їх застосування – розвиток конкретних творчих якостей тих, хто навчається, як необхідних чинників для самоактуалізації й самореалізації сутнісних сил особистості).

Наведене визначення не відкидає, а навпаки, передбачає необхідність діалектичної єдності репродуктивних і творчих методів у

навчанні й вихованні. Якщо інформаційно-репродуктивний спосіб передачі й засвоєння знань прийнятий для викладу складної й малодоступної для учнів інформації та має на меті засвоєння певних відкритих наукою фактів, положень, законів, а також розвиток уваги, пам'яті, ретельності, сумлінності, то евристичні методи спрямовані, насамперед, на вдосконалення й розвиток дослідницьких, діалогічних, мовленнєво-образних, рефлексивних умінь та інших творчих якостей, активне включення яких у пізнавальний процес веде до міцного, свідомого, індивідуально-відмінного освоєння відомих і створення власних знань, до становлення важливих особистісних рис творчої особистості.

Якщо розглядати методи навчання й виховання з позицій теорії творчості, то ми помітимо їх загальну спрямованість на розв'язання актуальних виховних або ж навчальних задач. Та й ефективність і доцільність будь-якого методу, передусім, з'ясовується ступенем і якістю розв'язання поставленої евристичної задачі. Таким чином, у творчому методі стали помітними «два кольори»: з одного боку, ці методи спрямовані на становлення, розвиток творчих якостей – конструктивних і креативних здібностей умінь, мотивів, – а з іншого, проступає їх найближча мета, оперативна – успішне розв'язання проблемно-евристичних (творчих) задач.

В аспекті технологічному, будь-який творчий метод відзначається, безумовно, присутністю в більшій чи меншій мірі евристичності, чи вже й вищого її прояву – креативності – в діях і операціях, що складаються в прийомі й методи діяльності суб'єктів педагогічного процесу.

На основі вищенаведених міркувань можна більш чітко з'ясувати особливості творчих методів і їх відмінність від методів репродуктивних:

а) евристичні методи відзначаються спрямованістю на розв'язання обов'язково творчих (проблемних) і значимих для учнів і вчителя задач і завдань;

б) евристичні методи, на відміну від репродуктивних та інформаційних, у технологічному плані набагато більше наповнені діями й операціями творчого характеру – прогностичністю, постановкою значимої проблеми, виявленням протиріч, пошуком невідомого за допомогою механізмів творчості (аналіз через синтез, аналогії, система проблемно-евристичних запитань тощо);

в) евристичні методи як спосіб навчання його суб'єктів можуть бути сформовані лише в умовах суттєвого пріоритету самостійної пізнавально-творчої діяльності – за часом, обсягом, значимістю для вчителя й учнів.

З'являються цілком природні запитання: який зміст ми вкладаємо в поняття «прийом», «правило», що заявлені складовими частинами методів навчання й виховання?

Прийом – це складова частина, елемент методу, його деталь. Кожен метод являє собою певну систему прийомів. Прийом підпорядковується тому завданню, яке виконується даним методом. У той же час межі між прийомом і методом досить мінливі: метод у певних умовах може стати прийомом і навпаки. Так, метод творчого оповідання вчителя чи учнів може мати у своїй структурі такі прийоми, як опис, порівняння, пояснення. А в інших умовах оповідання стає прийомом у структурі такого методу, як проблемно-дослідницька лекція чи усне пояснення матеріалу.

У свою чергу, прийом як елемент методу (цілісного, інтегрованого явища, а не суми окремих прийомів) сам складається із системи раціональних дій, операцій педагога й учнів (студентів).

Якщо далі співвіднести поняття «прийом» і «правило», то виявиться, що *правило* – це нормативна вказівка, як слід діяти, щоб досягти бажаного, оптимального результату застосованих прийомів діяльності. Правило виступає описовою, нормативною моделлю прийому, а система правил для вирішення певних методичних завдань – це вже описово-нормативна модель педагогічного методу [1, 154].

Відзначаючи багатий досвід застосування окремих творчих методів у практиці середньої й вищої школи, ми одночасно помічаємо відсутність більш-менш завершених педагогічних концепцій щодо класифікацій (типології) цих методів (окрім проблемних, призначених для обслуговування суто навчальної діяльності). Результати довготривалого вивчення сутності та структури і досить поширених, і маловідомих учителю методів творчої роботи, наукові спостереження їх застосування, в тому числі й у власній практиці, дозволяють запропонувати нижче наведену типологію творчих методів навчання й виховання.

Цю типологію (класифікацію) ми пропонуємо здійснити за тими ознаками (підставами), які вже наведені під час визначення особливостей поняття «творчий метод», зокрема це спрямованість на розвиток окремих творчих здібностей і умінь учасників педагогічного процесу, на самостійні постановку та розв'язання тієї чи іншої евристичної (проблемної) задачі й досягнення при цьому основної мети навчання – створення значимого для особистості освітнього продукту.

За означеними підставами творчі методи можуть мати таку загальну типологію:

- 1) *дослідницькі методи* (діагностичні й формувальні або перетворюючі);

2) *творчо-монологічні методи* (створення та виголошення проблемно-пошукової лекції, образно-сюжетного оповідання, публіцистичної чи наукової доповіді, повідомлення, рецензії, анотації тощо);

3) *творчо-діалогічні методи* (евристична бесіда, дискусія, полеміка, диспут, прес-конференція, «мозковий штурм» та ін.);

4) *ігрові методи* (рольові та ситуаційні ігри, драматизація навчального чи виховного матеріалу, психолого-педагогічний тренінг, колективна творча справа тощо);

5) *рефлексивні методи* (релакс, самонавіювання, самоаналіз самопереконання, самодіагностика, самооцінка, аутотренінг, медитація тощо).

Дослідницькі методи суттєво відрізняються від інших не тільки поставленою метою (пошук нових сторін об'єкту дослідження, конструювання та практична реалізація нових моделей діяльності), а й змістом, характером, структурою процесів, що складають ці методи. Ці процеси в повному чи неповному обсязі включають такі прийоми, як цілеспрямоване спостереження динаміки певного явища, його аналіз і оцінка, наукове прогнозування й позитивне перетворення, нарешті нові вимірювання й оцінка одержаних результатів. Дослідницькі методи мають специфічні засоби своєї реалізації: анкети, опитувальні листки, діаграми, графи, щоденники експерименту, статистичні методи і пристрої тощо. Такі методи призначені передусім для розвитку діагностичних, прогностичних, конструктивних здібностей та умінь учителя й учнів (студентів), тобто таких сутнісних сил, що пов'язані з більш менш тривалим дослідженням теоретичного і практичного матеріалу для здобуття нових для учасників цього процесу даних. Формування справді всебічного, глибокого, точного, тобто дослідницького погляду на оточуючу дійсність, на людину, на самого себе в цьому житті значно прискорює становлення творчої особистості. Такий підхід, окрім того, підтверджує незамінність власного дослідницького досвіду людини на шляху до її дорослості, досконалості, незалежності.

Виявлення цих особливостей дослідницьких методів і прийомів творчої діяльності педагога й учнів (студентів) дає підстави для критичного погляду на занадто широке трактування поняття «дослідницький метод», що існує в сучасній дидактиці, зокрема в теорії проблемного навчання. До категорії дослідницьких віднесені не тільки діагностичні чи експериментально-перетворюючі (формувальні) методи, а й різні письмові та усні творчі роботи (написання творів, оповідань, складання та розв'язання задач і завдань). При всій наближеності до дослідницьких операцій ці методи діяльності пов'язані не з дослідженням певних об'єктів, а з методами евристично-художньої та логіко-конструктивної діяльності з

використанням елементів дослідництва, яке притаманне будь-якому виду творчої роботи.

Дослідницькі методи виконують функції наукового вимірювання, оцінки, прогнозування, моделювання та перетворення педагогічної дійсності.

Серед великої групи діагностичних методів доцільно виділити такі:

- наукове спостереження
 - усне і письмове опитування,
 - рейтинг експертів,
 - тестування,
 - аналіз та узагальнення позитивного педагогічного досвіду,
- Серед формувальних (перетворюючих) методів найбільш поширені
- педагогічний експеримент,
 - методи творчого використання досвіду педагогів-новаторів.

Методи *педагогічної діагностики* – це комплекс прийомів і правил, за допомогою яких здійснюється *вимірювання й оцінка* певних змін у якостях людини або навчально-виховного процесу, порівняння, аналіз об'єктів вимірювання, а також *прогнозування діяльності та її результатів*. Отже, це способи одержання різноманітних відомостей про розвиток особистості, групи, колективу з метою оптимізації цього розвитку в позитивному аспекті. У наведених дефініціях ми не випадково наголошуємо на діагностиці як вимірюванні й оцінці, передусім, якісних характеристик особистості: це є метою навчання й виховання як цілеспрямованого впливу на становлення гармонійної людини та її творчу самореалізацію. Що б ми не намагалися виміряти (навчальні досягнення, інтерес до окремого виду діяльності, кількість помилок у різних умовах, результати творчої чи репродуктивної роботи тощо) ми в кінцевому рахунку вимірюємо зміни в інтелектуальному, фізичному, естетичному, моральному розвитку наших вихованців, вбачаючи в діагностиці потужний вплив на вдосконалення підростаючої людини.

Про непересічну роль і завдання педагогічної діагностики писали й говорили майже всі відомі нам видатні педагоги. Наведемо тут лише одну думку: «Як лікар досліджує величезну кількість факторів, від яких залежить здоров'я людини, так і педагог повинен досліджувати духовний світ дитини ... Наше спілкування з нею тоді є вихованням, коли в наших руках наукові знання про її особистість, коли ми базуємося не на випадкових удачах, а на науковому аналізі». [7, Т.1, с.449]. І К. Ушинський, і А. Макаренко, і цитований тут В. Сухомлинський, інші відомі представники педагогічної науки наголошують на необхідності саме наукового

дослідження навчання й виховання, наукових, а не наївних даних про потреби, здібності, інтереси, уподобання підростаючої особистості, про педагогічні умови, які сприятимуть прискоренню її духовного, морального, фізичного розвитку.

Педагогічна діагностика, на відміну від психологічної, проводиться тільки в реальних умовах навчально-виховного процесу, проводити її успішно може тільки спеціаліст, який професійно обізнаний з цим процесом і здатний успішно вести навчальні заняття, позаурочні заходи, колективно й індивідуально спілкуватися з учнями, колегами, батьками. Педагогічна діагностика обслуговує виключно навчально-виховну роботу з метою її удосконалення, оптимізації. Саме навчально-виховна діяльність у різних її аспектах є виключним предметом дослідження педагогічної діагностики. Хоч педагогічна діагностика досить широко використовує досвід і методи соціологічної та психологічної служб, тільки їй, а не цим та іншим службам під силу здійснити комплексну діагностичну оцінку придатності будь-якого спеціаліста освіти, а також оцінку профпридатності будь-якого учня школи, коледжу, студента ВНЗ.

Педагогічний експеримент як провідний із дослідницьких методів є методом комплексного характеру, бо передбачає спільне використання всіх охарактеризованих вище методів – спостереження, анкетування, тестування, рейтинг експертів та ін. Ці методи використовуються як на першому етапі експерименту, щоб «заміряти» початковий стан досліджуваної системи, так і для подальших етапів вимірювання динаміки зміненого умовами експерименту процесу, щоб на завершальній стадії за допомогою цих вимірів зробити висновок про доцільність і справедливність висунутої гіпотези.

Вивчення живої практики вищої та середньої школи, що стрімко народжують інноваційні зміст, форми й технології діяльності, дає підстави впевнено сказати: для педагога, що приходить сьогодні й завтра в школу і на кафедру вишу, для педагога, що обрав творчість не тільки знаменом, але й щоденним знаряддям своєї праці, дослідницький експеримент стає і внутрішньою потребою, і постійною необхідністю. Підтвердженням нашої думки вже сьогодні є те, що з 255 вчителів-методистів Сумської та Харківської областей, з досвідом яких ми знайомилися, немає жодного, хто б не проводив власної експериментальної роботи або не брав участі в обласному, районному чи загальношкільному експерименті. З 58 класних керівників шкіл міста Суми, – учасників конкурсу «Кращий класний керівник міста», – 47 виконують різні за обсягом експериментальні дослідження у виховній чи навчальній роботі.

Оволодіння студентами дослідницькими методами – і діагностичними, і формувальними, – особливо уміннями змоделювати та здійснити хоча б нескладний за обсягом і метою дидактичний чи виховний експеримент (який об'єднує цілий комплекс дослідницьких методів) – важливе й непросте завдання педагогічних університетів. Ми переконалися, що майбутні педагоги можуть успішно сформувати дослідницькі вміння лише в умовах постійної, глибокої та компетентної співпраці університету й загальноосвітнього закладу на базі спільних і актуальних для обох сторін науково-дослідних проектів. У такому разі студенти постійно та творчо включаються в науково-педагогічну діяльність інноваційного ґатунку, тому що стають не зовнішніми свідками, а безпосередніми учасниками експериментальних пошуків разом з викладачами й учителями нових технологій виховної та навчальної роботи.

Оптимальність такої форми підготовки майбутніх учителів як дослідників і професіоналів-практиків підтверджує довготермінова спільна науково-дослідна робота Сумського педуніверситету та експериментальної загальноосвітньої спеціалізованої школи № 25 м. Суми. Протягом останніх років учасники експерименту – викладачі, вчителі, аспіранти, студенти (майбутні бакалаври та магістри) – ведуть за спеціальною програмою спільний пошук і експериментальне й практичне випробування технологій інноваційної на сьогодні евристичної освіти з метою розвитку та успішної самореалізації провідних пізнавально-творчих умінь школярів і професійно-творчих умінь майбутніх педагогів – основи їхньої фахової компетентності. В останні роки основним результатом педагогічної практики студентів став їх публічний захист на засіданні науково-методичної ради школи підготовлених професійно-творчих продуктів – модульних розробок системи уроків з певного фаху, оригінальних сценаріїв виховної творчої справи, результатів проведеного експерименту з упровадження евристичних освітніх технологій.

Разом з тим, проведене експериментальне дослідження виявило, що існуючі навчальні плани й організаційні основи університетської педагогічної освіти на сьогодні не створюють необхідних можливостей і умов для проведення ефективної неперервної педагогічної практики (методичної та науково-дослідницької) майбутніх учителів, які б могли не час від часу, а постійно працювати поруч з майстрами-новаторами, будувати й реалізовувати разом з ними на основі інноваційних педагогічних ідей власні проекти навчальної та науково-дослідної діяльності, створювати дипломні й магістерські роботи. Здобутий досвід в експериментальній школі виявив, що в продуктивній і постійній співпраці

конче зацікавлені й учителі, які весь час переконуються, що конструктивна робота з педагогічною молоддю, завзяті дискусії з майбутніми бакалаврами й магістрами щодо впроваджень конкретних інновацій у нові стратегії освіти сучасного підростаючого покоління, надають і молоді, і майстрам нового натхнення, нових сил, нових смислів значимості й привабливості педагогічної праці. Не випадково й керівництво ССШ № 25 (директор – учитель-методист Л. В. Голуб, її заступники й одночасно керівники окремих напрямів експериментальної роботи – вчителі-методисти Н. М. Синяговська, Л. М. Крившенко), і вчителі-експериментатори навчального закладу відзначають активний внесок студентів і викладачів педуніверситету у зміст і результати здійснюваного фундаментального педагогічного експерименту. Багато спільних науково-методичних розробок учителів і студентів інституту педагогіки і психології нашого університету стали дійсно інноваційним проривом у створенні нових моделей евристичного навчання, справжньою окрасою багатого фонду методичного кабінету школи – кращого в місті Суми.

Таким чином, спільна праця викладачів, студентів університету, керівництва й учителів навчального закладу очевидно висвітлює не тільки позитивні результати об'єднаних сил університету та школи в успішній реалізації значимого й актуального педагогічного експерименту, але й виявляє серйозні та на сьогодні не вирішені проблеми, що, насамперед, стосуються якості підготовки майбутнього вчителя – професіонала та творця.

Університет потребує у зв'язку з цим конкретної допомоги з боку Міністерства освіти і науки, а саме: нормативного передбачення в діючих і майбутніх навчальних планах безперервної практики з педагогіки й педагогічної майстерності та творчості (з виділенням, наприклад, одного дня на тиждень для навчально-методичної та науково-дослідної роботи в школі чи іншому середньому загальноосвітньому закладі); запланувати: а) у типових навчальних планах, крім виробничої, навчально-педагогічну практику з педагогіки та педагогічної майстерності й творчості на 2 і 3 курсах з відривом від навчання протягом двох тижнів; передбачити в навчальних планах для 4 курсів можливість проведення спецсемініарів з інноваційних технологій на базі експериментальних навчальних закладів університету (якщо такі реально діють).

Висновки і перспективи подальших досліджень. 1. У статті викладено авторські позиції щодо сутності й особливостей методів творчої діяльності на просторі інноваційної евристичної освіти, яка активно впроваджується у вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці й практиці. В умовах масового

переходу до інноваційної освіти, де пріоритети віддаються пізнавально-творчій діяльності учнів і вчителя, викладача та студентів, автор розглядає методи творчої діяльності як пріоритетну частину дидактичних і виховних способів навчання й виховання у вищій і середній школі.

2. Зважаючи на особливості й надбання нової, спрямованої на гуманістичні й творчі цінності, евристичної, особистісно спрямованої освітньої парадигми, метод творчої, або евристичної, діяльності у вихованні й навчанні визначається як завершена система прийомів і правил спільної роботи педагога й учня (викладача і студента) з метою розвитку запланованих творчих здібностей, умінь, мотивів і цінностей учнів (студентів), самореалізації їхнього творчого потенціалу шляхом створення значимих для них нових освітніх продуктів – зовнішніх і внутрішніх.

3. З'ясовано особливості творчих методів і їх відмінність від методів репродуктивних: а) евристичні методи відзначаються спрямованістю на розв'язання обов'язково творчих (проблемних) і значимих для учнів і вчителя задач і завдань; б) евристичні методи, на відміну від репродуктивних та інформаційних, у технологічному плані набагато більше наповнені діями й операціями творчого характеру – прогностичністю, постановкою значимої проблеми, виявленням протиріч, пошуком невідомого за допомогою механізмів творчості (аналіз через синтез, аналогії, система проблемно-евристичних запитань тощо); в) евристичні методи як спосіб навчання його суб'єктів можуть бути сформовані лише в умовах суттєвого пріоритету самостійної пізнавально-творчої діяльності – за часом, обсягом, значимістю для вчителя й учнів.

Орієнтуючись на такі підстави, автор пропонує загальну типологію творчих методів: 1) *дослідницькі методи* (діагностичні й формувальні або перетворюючі); 2) *творчо-монологічні методи* (створення й виголошення проблемно-пошукової лекції, образно-сюжетного оповідання, публіцистичної чи наукової доповіді, повідомлення, рецензії, анотації тощо); 3) *творчо-діалогічні методи* (евристична бесіда, дискусія, полеміка, диспут, прес-конференція, «мозковий штурм» та ін.); 4) *ігрові методи* (рольові й ситуаційні ігри, драматизація навчального чи виховного матеріалу, психолого-педагогічний тренінг, колективна творча справа тощо); 5) *рефлексивні методи* (релакс, самонавіювання, самоаналіз самопереконавання, самодіагностика, самооцінка, аутотренінг тощо).

4. З'ясування особливостей дослідницьких методів у творчій діяльності педагога й учнів (студентів) дає підстави для критичного погляду на занадто широке трактування поняття «дослідницький метод», що існує в сучасній дидактиці, зокрема в теорії проблемного навчання.

Установлено, що такий метод, як педагогічна діагностика, на відміну від психологічної, може здійснюватися тільки в реальних умовах навчально-виховного процесу, де її успішно може проводити тільки спеціаліст, який професійно обізнаний із цим процесом і здатний успішно його реалізовувати. Педагогічна діагностика обслуговує виключно навчально-виховну роботу з метою її оптимізації.

5. Виявлено, що майбутні педагоги можуть успішно сформувати професійні дослідницькі вміння лише в умовах постійної, глибокої та компетентної співпраці університету й загальноосвітнього закладу на базі спільних і актуальних для обох сторін науково-дослідних і експериментальних проектів. У такому разі студенти постійно та творчо включаються в науково-педагогічну діяльність інноваційного ґатунку, стають не зовнішніми свідками, а безпосередніми учасниками експериментальних пошуків разом з викладачами й учителями нових технологій виховної та навчальної роботи.

Навчальна й експериментальна робота студентів на базі інноваційних здобутків університету та школи вимагає серйозного організаційного й змістового вдосконалення та суттєвої допомоги в оптимізації навчальних планів з боку Міністерства освіти і науки України.

6. Безумовно, у даній статті окреслено лише основні концептуальні підходи до методів творчої діяльності суб'єктів навчання в інноваційній особистісно орієнтованій освіті. Більш детальні характеристики й особливості означених груп методів, зокрема змісту й особливостей педагогічного експерименту, специфіки творчо-монологічних і творчо-діалогічних методів, їх використання в евристичному навчанні й вихованні для вдосконалення підготовки сучасного педагога-професіонала планується завершити й викласти в найближчих публікаціях автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В. Андреев. – Казань : Изд-во Казанского университета. – 1988. – 240 с.
2. Данилов М. А. Дидактика / Данилов М. А., Есипов Б. П. – М. : Педагогіка, 1982. – С. 251.
3. Маслоу А. Самоактуализация личности и образование / А. Маслоу. – Киев-Донецк : Институт психологии Украины, 1994. – 52 с.
4. Rogers C. A theory of therapy, personality and interpersonal relationship, as developed in client – centered framework / C. Rogers // Psychology: A Study of a Science. – 1959. – Vol. 3.
5. Сорокин Н. А. Дидактика / Н. А. Сорокин. – М. : Просвещение, 1974. – 222 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори з п'яти томів / В. О. Сухомлинський. – Київ : Рад. школа, 1976 – 1977.
7. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.

РЕЗЮМЕ

Лазарев Н. Е. Методы творческой деятельности в эвристическом образовании.

В статье изложены авторские позиции о сущности и особенностях методов творческой деятельности в инновационном эвристическом образовании, которое активно утверждается в отечественной и зарубежной педагогической науке и практике. В условиях перехода к инновационному обучению и воспитанию, где приоритеты отдаются познавательно-творческой деятельности учащихся и учителя, преподавателя и студентов автор рассматривает методы творческой деятельности как приоритетную часть дидактических и воспитательных способов деятельности в высшей и средней школе. Представлена новая типология методов творческой деятельности в образовании, особенности освоения их будущими учителями.

Ключеві слова: *методы творческой деятельности, эвристическое образование, познавательно-творческая деятельность, инновационное обучение, новая типология, высшая и средняя школа, будущий учитель.*

SUMMARY

Lazarev M. Methods of creativity in heuristic education.

The article presents the author's position on the essence and characteristics of creativity methods in the space of heuristic innovative education that is being promoted in national and foreign educational science and practice. In the transition to innovative education, with priority given to cognitive and creative activity of students and teachers, the author examines methods of creative activity as a priority of didactic methods and upbringing activities in higher and secondary education.

The author offers a general typology of creative methods: 1) research methods (diagnostic and forming); 2) creative monologue methods (heuristic lectures, figurative narrative stories, research reports, reviews, annotations, etc.); 3) creative dialogue methods (heuristic conversation, discussion, polemic, dispute, etc.); 4) playing methods (role-playing and situational games, dramatization of training or educational material); 5) reflective methods (self-analysis, self diagnostics, self-evaluation, etc.).

The author criticizes too broad interpretation of the term «research method» that exists in modern didactics, including the theory of problem-based learning. It has been established that such method as educational diagnostics (opposed to psychological) can be successfully used in the real educational process only by the specialist who is familiar with the process and implementation of it.

It has been found that future teachers can successfully create professional research skills only in constant and confident cooperation of universities and secondary schools based on common and important for both research and pilot projects. Training and experimental work of students on the basis of the innovative achievements of the university and the school requires serious organizational and contextual improvement and substantial assistance of the Ministry of Education and Science of Ukraine to optimize curricula.

Key words: *methods of creativity, heuristic education, creative activity of students and teachers, innovative learning, new a general typology, universities and secondary schools, a future teacher.*